

Віктор Атаманенко

ОПИСИ ЗАМКІВ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

На території Волині знаходиться доволі значна кількість замків, ряд з яких мають статус історико-культурних заповідників, де провадиться значна робота з вивчення, музеєфікації та реставрації пам'яток. Незважаючи на відносно кращий стан регіону порівняно з іншими українськими землями у забезпеченості джерелами, у тому числі й описово-статистичного характеру, стан дослідження волинських замків не можна вважати достатньо задовільним. Розпочалося воно працями Т. Стецького, О. Яблоновського, М. С. та О. С. Грушевських [12; 13; 72; 74], які стосувалися лише окремих аспектів історії замків, переважно обороноздатності, та значних теренів, у тому числі й території Волині. У даному випадку більш перспективним слід вважати появу монографічних досліджень окремих замків чи їх груп. Подібні дослідження на той час, на жаль, були поодинокими. Стосовно Волині такими можна вважати фрагменти, здебільшого джерельного характеру, праць А. Ролле та С. Кардашевича [69; 70], але в першу чергу – розвідку Б. Стеллецького про Клеванський замок [34]. У цей же період починається публікація описів окремих волинських замків [2; 3; 34; 74]. У міжвоєнний період на Волині з'являється ряд праць, присвячених замкам регіону [71; 73 та ін]. Друга половина минулого століття характеризується історико-архітектурним та археологічним і кращим вивченням волинських замків, яке стосувалося лише окремих з них [10; 17; 18; 22; 29; 51 та ін]. До цих напрямків вивчення замків на рубежі XX–XXI ст. додаються історичний (поєднаний з історико-архітектурним, від якого його важко відділити і в попередній період) та археографічний [4; 5; 6; 7; 8; 9; 11; 16; 19; 20; 21; 23; 24; 25; 28; 30; 32; 35; та ін]. З кінця минулого сторіччя кількість праць, присвячених замкам та фортифікаційним спорудам України та Волині суттєво зросла, але цілий ряд аспектів залишається вивченим недостатньо. Стосується це й джерельного забезпечення проблеми, яке представлене нерівномірно в хронологічному та територіальному відношеннях. Так, вся сукупність описово-статистичних джерел, які

містять свідчення з історії волинських замків у дослідженнях не використовується.

Джерелам описово-статистичного характеру належить винятково важливе місце в вивченні різноманітних проблем. Серед них найчастіше створюваною групою були інвентарі маєтностей. Поряд із увагою до різних аспектів – фіксації джерел прибутків, у тому числі й залежного населення міст та сіл, та їх розмірів, переліку залежного населення, опису господарських комплексів, оцінки прибутковості володінь – вони містять описання укріплень – як міських, так і замкових – а також їх стан, обороноздатність. Зрозуміло, що від кожного окремо взятого інвентаря не варто моєї сукупності зазначених свідчень, але у випадку наявності описань фортифікаційних споруд саме вони є найважливішим джерелом вивчення волинських замкових та міських укріплень. Стосується це, перш за все, крупних маєткових комплексів, у складі яких були міста, неможливі без системи укріплень, в тому числі й замків. Власне кажучи, зростання потужності, не в останню чергу економічної, відображуване якраз в інвентарях і створювало підстави та можливості розбудови укріплень, які (і міста, і замки) були резиденціями власників та адміністративними осередками волостей і ключів та служили оборонним цілям у зв'язку з постійною загрозою татарських нападів. Відтак, саме описово-статистичним джерелам належить інформативна першість у дослідженні даної проблеми. Не менш важливим є поєднання використання письмових джерел із археологічними дослідженнями. Отже, інвентарні описи необхідно розглядати як джерела свідчень щодо, по-перше, стану маєтностей, які забезпечували різні сторони функціонування замку та його розбудову, по-друге, стану і особливостей планування самих замків та, по-третє, обороноздатності та забезпеченості їх зброєю і необхідними припасами.

Дана стаття ставить завданням розгляд тільки джерелознавчого аспекту вивчення волинських замків другої половини XVI – першої половини XVII ст. і стосується виключно інвентарних описів та люстрацій.

Відомо, що на території історичної Волині збереглося чимало замків (чи їх фрагментів), чому певною мірою сприяло те, що вони були мурованими. Дерев'яні ж замки не збереглися, хоча цей матеріал використовувався повсюдно. Відтак, вивчення більшості замків другої половини XVI – першої половини XVII ст. можливо практично повністю на основі їх описів. В усій повноті це стосується саме волинського Полісся. Так, А. Заяць на підставі письмових джерел нараховує замки щонайменше в 102 волинських містах, не рахуючи трьох повітових центрів Волинського воєводства [15, с. 129–134]. З них на території Полісся згадується тільки 16 [15, с. 129–134]. Описаннями забезпечені тільки чотири. Це замки Ковельського староства (Ковель, Вижва та Миляновичі) та Степанської волості (Степань). Цей перелік можна дещо розширити кількома шляхами. Справа в тому, що часто відносно резиденції власника та його адміністрації могли використовуватися терміни «двір» чи «дворець». Подібні терміни вживалися й для шляхетських житлово-господарських комплексів. І вони були для міських осередків свого роду перехідним етапом від суто господарського комплексу до військово-адміністративного: так інвентарі іноді фіксують стосовно дворів огороження [37, арк. 299–306, 306–308; 38, арк. 247–249; 39, арк. 81зв.–84зв.; 40, арк. 118–121, 1149зв.–1157зв.; 41, арк. 352зв.–353зв.; 42, арк. 1354–1355зв.; 43, арк. 101зв.–106зв.; 50, арк. 342зв.–344 та ін.; див також додаток], навіть подвійне [43, арк. 1084зв]. Описи дворів наявні для міст Ковельщини та Степанської волості та існували вони у Миляновичах, Бережниці та Деражні [5; 36, арк. 63–64; див також додаток]. До описань, власне, поліських замків та дворів можна додати й описи замків малополіської зони. Такими є замки у Старому та Новому Заславі, Шепетівці, Слауті та Краснокорці [1; 6]. До них можна додати й опис берездівського замку та двора в Козлині [8, с. 205–207; 68, к. 174]. Окремими згадками та фрагментарними описами представлені поліські замки, які знаходилися за межами Волинського воєводства – Любомль та Ратне [14; 27; 33].

Причиною невеликої кількості описів поліських замків можна вважати ту обставину, що вони в переважній більшості випадків були ознакою міст чи містечок, а рівень урбанізації волинського Полісся помітно поступався іншим частинам краю та відбувався з деяким запізненням. Це стосується й Малого Полісся. Зрештою й рівень військової загрози для Полісся з боку татар був набагато нижчим – їх

напади досягали регіону тільки на кінець XV – початок XVI ст. та рідко торкалися його південних теренів у 70-х рр. XVI ст. Крім того, міста практично не потрапляли в сферу майнових чи судових операцій, а отже, й їх описи з характеристикою замків не створювалися. Як приклад можна навести почастинну передачу окремих сіл чи передмість таких латифундій, як Чорторийська чи Корецька волості [37, арк. 308–311; 43, арк. 1066зв.; 44, арк. 42зв., 263; 45, арк. 510; 46, арк. 176; 47, арк. 76, 78зв. 434; 48, арк. 308зв., 593, 743зв.; 50, арк. 195зв., 772, 792зв., 793, 806зв]. Іноді випадки подання латифундій в опіку не завжди супроводжувалося описанням замку, як у випадку з Любецькою волостю [48, арк. 758], центр якої його мав замок [15, с. 132] (в інвентарі згадується замок «*кгрунтм лежачий*» [48, арк. 762]). Крім того, Полісся представляло собою практично повністю латифундійний регіон, де описи маєтностей могли зберігатися у замкових архівах, які суттєво постраждали і майже не збереглися до нашого часу. З якихось причин описи замків відсутні в інвентарях, хоча їх наявність фіксується в інших джерелах. Так, наприклад, замок у Хлапотині (Красностав) фіксується в документах Литовської метрики, але його опис відсутній в інвентарі 1620 р. [8, с. 221; 15, с. 131]. Навряд чи були відсутні замки чи «дворці» у містах Дубрівка, Несолонь, Олександрія, Смолдирів, але згадок про них у інвентарі 1620 р. немає [68, к. 140, 306, 320, 323].

Описи поліських замків значною частиною введені до наукового обігу археографічно, але практично не використовуються дослідниками. Опублікованими є тексти описань поліських Ковеля, Вижви, Степані, Деражні, Бережниці та малополіських замків та дворів Старого та Нового Заслава, Шепетівки, Слауті, Красногорця, Березова [1; 4; 5; 6; 8, с. 205]. Але самі інвентарі маєтностей, до складу яких ці міста з замками та дворами входили, ще в усій повноті не публікувалися. При цьому дані публікації створюють можливості використання описів для вивчення та спроб реконструкції втрачених на сьогодні поліських та мало поліських замкових комплексів.

Найдавнішими з описів поліських замків є описання замків Ковельщини (Ковель, Миляновичі, Вижва), які створювалися при її поверненні у королівський домен у 1590 р. [36, арк. 54зв.–57, 63–64, 66зв.–67]. Як уже вказувалося, по відношенню до Миляновицького замку вжито термін «двір», але

саме описання – брона з двома воротами, церква на подвір'ї, башта – підтверджує, що йдеться саме про замок [36, арк. 63–64]. Описи ковельського та вижівського замків достатньо розлогі. Вони відображають традиційну для волинських замків «потребу направи»: це і просілі надбудови над підрубами, і відсутність шиб та дверей, і поганий стан приміщень, і згнилі підруби, і погані сходи тощо. У той же час упорядники документу звертають увагу і на наявність відремонтованих дахів чи приміщень. Замок центру волості відрізнявся розбудованістю і мав три вежі, у тому числі одну в'їзну, а також вихід (хвіртку) до замкового саду, тоді як замок вишівський мав дві башти (в'їзну та високу) [4, с. 24–26]. У вижівському замку система підрубів поєднувалася з опарканням замкової території. Для нього не зазначено наявності зброї, тоді як для ковельського замку такі свідчення присутні. Зброя зберігалася у підрубах в'їзної та середньої (більшість) веж. У першій згадано гармату з гербом «Лев» [4, с. 24].

Грунтовним є й опис Степанського замку. У ньому було п'ять башт (в'їзна та наріжні). Для однієї з башт (в'їзної) вказано назву – Луцька. Замок знаходився в доброму стані, деякі приміщення були нещодавно збудованими. Окремі будівлі були пов'язані з замком, але винесені за його територію. Це були лазня, стайня (за нею розташовувався сад; вихід до саду був і з ковельського замку) [5, с. 193–194]. Двори-замки Степанської волості (Бережниця та Деражня) помітно відрізнялися один від одного. Перший був невеликим і містив тільки «панський» дім та незначну кількість господарських приміщень. Він був оточений парканом і не мав башт. До двору було два в'їзди (ворота та хвіртки). Двір у Деражні також був оточений парканом, але мав також в'їзну та чотирі наріжних башти. На його території, як і в попередньому випадку, розташовувалися «панський» дім та господарські приміщення. Цікаво, що такі відмінності можна помітити і у міських укріпленнях Бережниці та Деражні, хола міський статус вони отримали практично одночасно. Перша була оточена парканом, а друга мала ще й дві в'їзні вежі [5, с. 201, 204–205]. Про наявність зброї у цих дворах, на відміну від степанського замку, інвентар не згадує.

Берездівський замок, як свідчить інвентар 1620 р. маєтків кн. О. Острозького, був достатньо розбудованим. Він був дерев'яним, схоже досить значним за розмірами, але з незначною кількістю зброї. У ньому було шість

башт – в'їзні (з боку міста та пригородку), дві наріжні, башта з капличкою та «башточка» (можливо, дві останні були однією і тією ж) [8, с. 205–206]. Для замку характерний був добрий стан.

Той самий інвентар містить описання двору в м. Козлин. На відміну від більшості описів поліських замків, він не є опублікованим. Козлинський двір більшою мірою відповідав господарському комплексу, аніж фортифікаційному осередку. Але така функція на нього, безперечно, також покладалася. Знову ж незрозуміло є відсутність свідчень у тому самому інвентарі 1620 р. про укріплений двір чи й замок стосовно розташованої неподалік Олександрії. По великому рахунку козлинський двір був, перш за все, господарським комплексом, фільварком при наявності ряду адміністративних приміщень. У даному контексті (у тому числі й стосовно розлогості самого описання) помітно відрізняється двір миляновицький від козлинського. Перший вже тяжіє до замкових параметрів, хола частково є двором-фільварком (див. додаток).

Малополіська частина Волині найбільшою мірою покривалася Заславською волостю. Чи не найповніше та найрегулярніше з усіх волинських латифундій вона представлена описово-статистичними та господарськими джерелами для першої половини XVII ст. Інвентарі Заславщини (Заславська, Новозаславська, Білогородська, Краснокорецька волості та ряд окремих ключів – Шепетівський, Дяківський, Вербівський, Волківський, Судилківський, Минківський, Зубівський) склалися в 1610, 1612, 1613, 1617(?), 1622, 1631, 1635, 1636, 1637, 1642, 1643, 1644, 1647 рр. [52–67]. Не всі ці складові елементи Заславської волості мали своїм військово-адміністративним осередком замки; у першу чергу це стосується більшості ключів. Але й описи міст часто не містять описань замків. Так, Старозаславський замок представлений тільки в інвентарі 1622 р., а Новозаславський – в інвентарях 1637, 1645 рр. [1; 6; 53, с. 3; 63, с. 1–7; 66, с. 19;]. Інвентар 1637 р. містить також описи замків в Шепетівці та Красному Корці [6, с. 77; 53, с. 33, 99], а замки в Ташкові та Славутині лише згадуються [6, с. 77; 53, с. 51, 59].

Описи малополіських замків дуже стислі, короткі, але засвідчують не тільки їх наявність, але й окремі складові. При цьому опис міських укріплень за обсягом у переважній більшості випадків поступається описанням замків. Про наявність зброї заславські інвентарі також згадують дуже рідко. Чи не найбільш ґрунтовним описанням зброї, яка знаходилася в

замку, є відповідна частина інвентаря 1622 р. Старого Заслава. Але при цьому стан замку характеризується вкрай негативно і скупо [1, с. 544–550; 6 с. 73–75]. При цьому варто відзначити, що Заславщина була тією частиною Волині, які чи не найрегулярніше ставали об'єктом значних татарських нападів і її інтенсивна урбанізація в першій половині XVII ст. мала підставою й цей чинник, але на відображенні у джерелах ці оборонні моменти сказалися мало.

Таким чином, можна говорити про те, що від XVI ст. збереглися представлені інвентарями описи польських (як і в цілому – волинських) замків Ковельщини, які фіксують їх стан після перебування у приватних руках, але вже в якості державного володіння. Перша половина XVII ст. значною мірою завдяки документам магнатських архівів представлена набагато більшою кількістю описів польських та малопольських замків.

Описово-статистичні документи, у першу чергу інвентарі, є важливим джерелом вивчення замків Волині. Стан збереження таких джерел не дає можливості ґрунтовно вивчати всю сукупність волинських замків. Натомість, у різний час протягом другої половини XVI – першої половини XVII ст. створювалися описи як державних, так і досить значної кількості приватних замків. Описи замків вказаного періоду мають велике значення у зв'язку з тим,

що з середини XVII ст. вони зазнали значних руйнувань, а їх відбудова у XVIII ст. велася вже на інших архітектурних принципах. Одночасно частина замків так і залишилася невідбудованою, а в ряді випадків зазнавала подальшої руйнації. Таким чином, первісний (умовно-первісний) стан замкових укріплень можна реконструювати лише на основі свідчень інвентарних описів.

Варто зауважити, що існують значні пошукові можливості у розширенні джерельної бази вивчення волинських замків. Недостатньо дослідженими під цим кутом зору є комплекси судово-адміністративних книг та магнатські, документальні збірки, які зберігаються як в українських, так і в польських архівних збірках. Волинські замки представлені незначною кількістю публікацій джерел, але відомі описи замків Волинського Полісся практично повністю введені археографічно до наукового обігу. Дальшому розвитку вивчення замкового будівництва на Волині повинно сприяти археографічне освоєння різних категорій джерел. У додатку поміщуються описи приватних дворів-замків, які відносяться до кінця XVI – першої половини XVII ст. Зрештою, наявність значної літератури, присвяченої волинським замкам та публікаціям джерел, вимагає, очевидно, й історіографічного опрацювання проблеми.

Додаток

Опис двору в м. Миляновичі 1590 р.

Двор миляновский

Брона на доле. У нее ворот двое на бегунех двоисты. Ув одных защепка и прибой. У броне коморка обита тартицами. У нее двери з защепкою и с прибоями. В той же броне турма. У ней окно з защепкою и с прибоями. Перед броною подруб. На доле у него двери з защепкою и с прибоями. В нем корыт до сыпанья збожа две. С того ж подрубу другой подруб. У него дверей не маш. В нем засеки под сенкою. Подле того подрубу третий. У него двери на бегуне з защепкою и с прибоями. В нем драбей соломенных две, корыт на муку две.

Над броною идучи, до светлицы всход добрый. В той светлицы окон шест, блоны все побиты. У ней двери на завесах з защепкою и с прибоями, по obu сторон клямка з гачком. Столов два. Жыдель один. Лавы вколо. Под [ней] печ вже недобрая. Комин мурованый з светлице вынесеный до комина печного.

Перед тою светлицею кганок. В нем лавы вколо. С того кганку комор две. У них двери двои на завісах коротких железных. В одних дверей защепка ис прибоями. С того ж кганку з дверми коморка потребна. У ней двери на бегуне. С того ж кганку на гору всход, обитый драицями. У него двери з защепкою и с прибоями. Над тым всходом коморка. У ней окон две, блон скляних [побитых] две. У ней двери на завесах коротких железных. Лав две подле стен. [Далей кганком] идучи две коморце над кганком. У них двери двои на бегунех. От тых комор идучи над всходом межи светлицями коморка. У ней двери на бегуне з защепкою и с прибоями. В ней лава. На дол до сеней всход. У него двери на бегуне. С тых сеней светлица. У нее двери на завесах малых железных. У них защепок две. Окон чотыри, оболон скляных три. В одной выбито чотыри шибы и кватеры не маш. В другой оболоне две шибе выбито. В третьей шибы не маш. Четверта оболона от гребли збита вся. Печ старая поливаная. Комин мурованый ввodenый до комина. Перед печкою

лавы около подле стен. Напротивку другая светлица ку церкви. В ней двери на завесах железных. В ней окон пят побитых . оболон скляных чотыри, а пятоеоболон не маш. Печ стара. Комин мурованый. Столов два. Прилавок два. Лавы подле стен около. С тое светлицы козната. У ней двери на завесах коротких железных. Оболон скляных две, добрых. Комин мурованый. С тое кознаты коморка потребна. У ней двери на бегуне. Перед тыми светлицами бланковане удовж до церкви идучи. На том бланкованю перед церквою напротив себе коморок две. У тых дверей двое на завесах малых железных. У них защепка с приборями.

Церков высоко. Перед церквою крата деревяная на завесах железных. На звонницы звон один малый.

С церкви идучи на дол скарбница. До нее две крате деревяных на завесах железных малых. У ней двери на завесах железных долгих трех. Оконок малых чотыри з островыми железными. Лавы около подле стен. Ложко. Столик невеликий. Перед скарбницею коморка. У ней двери на завесах железных малых з защепкою и с приборями. Под звонницею три коморки, тартицами обиты. У них двери на бегунех.

Под скарбницею спижарня. У ней двери на бегуне з защепкою и с приборями. В ней корыто на муку великое. Перед спижарнею коморка. У нее двери на бегуне. Салья под садом. На сали две коморце. У них двери двои на завесах малых. На доле под салею две светлицы. В них двери на завесах железных. Печи старые. Оболон не маш. З них кознат две с коморками. В них двери на завесах малых с клямками. В тых светлицахстолов два добрых. Межи светлицами сени. Двери на завесах. З сеней коморка под сад. В ней двери на бегуне. Перед светлицею, што от пивницы в сенех комора, тартицами обита.

От ворот идучи пивница, впущена в землю. Двери в ней на бегуне з защепкою и с приборями. Подле пивницы ледовка. В ней двери з защепкою и с приборями. Над садом светлица. В ней двери на завесах. Окон осм, оболон не маш. Около [сканов] огниль и опалый. Под тою светлицею пивница другая. У ней двери на завесах з защепкою и з приборями.

Сад великий. В саду пивница для хованя яблук. Двери на бегуне з защепкою и с приборями, клодка с ключом. Пекарня. У ней двери на бегуни. Перед нею кухня с комином глиненым. За кухнею за острогом светлица великая. В ней двери на бегуне. В ней окон чотыри, оболон не маш. У сеней двери на

бегуне подле кухни. Особно светличка малая урядничая. В ней двери на бегуне. Окон чотыри, блонны побиты.печ белая, злая. Коминок малый глиненый. З нее комната. В ней двери на бегуне. С кознаты коморка.

До гумна идучи башта. На баште комора для стрелбы. У ней дверина бегуне з защепкою и с приборями. На тую башту всход. Под тою баштою светлица. В ней двери на бегуне. В ней окон чотыри, блон не маш. Печ збита. С тое светлицы козната. В ней двери на бегуне. Под тою светлицею пивница [...пусту]. В ней двери на бегуне.

Ворота до гумна идучи. Недалеко тых ворот стайня великая старая. В ней жлобы и драбины вколо. Там же маштарня. В ней деж капустных деветнацат. Печ чорная. Другая стайня, меньшая, з жолобами. При той стайне две коморе. В них двери двое – одны на завесах, другие на бегуне.

Бровар. У него двери на бегуне. Котла не маш. Корыт два великих. Кадей до сычenea меду три. Бочок пивных двадцат и чотыри.

Лазня перед двором подле гребли. У лазни двери на завесах малых. Перед лазнею изба чорная. У ней двери на бегуне. Печ чорная. Сени. У них двери на бегуни.

Солодовня. В ней двери на бегуне. В ней корыто до моченя солодов. Там железница.

Дворец. Изба великая чорная. В ней двери на бегуне. Печ чорная. Перед избою сени. В них двери на бегуне. З сеней комора стара, згнилая. В ний двери на бегуне.

Сырник хворостяный. В него двери.

Обора. Хлевы одраные.

Гумно. Ключня великая добрая. У ней ворота двои.

Зверинец, в котором ест оленей шест. Там же в зверинцу бчол в улях одиннадцатеры, подлых – шестеры. Там же в фолварку павов двоенадцатеро, свиной старых две, поросят малых пятеро.

Млынец под двором, который толко навесне мелет. В нем две кола направных.

ЦДІА України в м. Києві.- Ф. 1. «Скарб коронний». – Оп. 1. – Од. зберіг. 4. – Арк. 63–64.

Опис двору в м. Козлин 1620 р.

Miasteczko Kozlin

Dwor ktorego takie budowanie

Do dworu tego wiezdczaiac wrota na biegunach, przy nich fortka, kuna zelazna. Poprawy potrzeba.

Od tych wrot dom o trzech wierchach. Do niego wchodzac sionka mala. Z niey yzdebka biala,

w niez okien sześć, błony szklane, piec zielona stary. S tey yzdebki komnata. Transyt z komnaty. Drzwi s tego mieszkania na zawiasach zelaznych. S komnaty drzwi na wschod. Tym wschodem ydąc do drugiego domku. Sionka niewielka, drzwi do niey dwoie na zawiasach. Z sionki yzdebka niewielka, drzwi na zawiasach, piec zielony, komin murowany do gory. Okien cztery, błony potłuczone. Przi tei ze yzdebce z sionki. Transyt. Nad tą izdebką sala. Do niey wschod zły. Ta sala o dwu wierchach. Tu wsytko budowanie gontami pobito – stare, zle, poprawy wielkiej potrzebuie. Wschody balasami obstawione – zle, opadłe. Miedzy wschodami piwnica i loch wzrąbiony. Drzwi do piwnice i do lochu na zawiasach z wrzeczdzami i skoblami. Nad piwnicą spizarnia zrąbiona. Drzwi na zawiasach. Gontami pobita. Wbok tey spizarni swietliczka z sienią i s komorą. Do sieni drzwi na biegunach. Okien cztery szklanych w drzewo. Piec prosty.

Podle tego domku kuchnia zrąbiona, dranicami pokryta. Gołembiniec na czterech słupach, gontami pobity. Naprzeciwko kuchnie iest yzba biała. W niey okien sześć z okiennicami y z błonami szklanemi, niektore potłuczone. Ławy dobre. Yzba tarcicami położona. Piec zielony polewany. Drzwi na zawiasach. Sien tarcicami położona. Naprzeciwko tey yzbie komora. Okien

dwie. Drzwi na tył na zawiasach. S tey komory izdebka położona tarcicami. Okien trzi biez błon. Piec zły polewany. Kominek v niey lepiony. Szafa nowa. S tey izdebki sionka na podworze. Drzwi na zawiasach. To wszystko budowanie pod iednym przikryciem, zle.

Turemka zrąbiona, gontami pobita, niedobra.

Podle tey turmy piekarnia stara i komora, dranicami pobita, przeciwko piekarnie. Tynem ostawiona, a zwierchu dranicami nakryta. Na piwnicy wozownia. Przy niey komora yz sienią. Z sieni piekarnia dobra, wierch zły.

Podle piekarnie stainia nowa. Drzwi na biegunach. Żłoby dobre i drabiny. Dranicami pobita.

Przeciwko staini obora nowa pleciona z chrostu słomą poszyta.

Gumno zaraz za oborą. Kłonia stara, dobra. Drzwi na biegunach. Słomą pokryta.

Ten dwor z iedney strony palami ogrodzony, a z drugiey strony – kołem.

Biblioteka zakładu narodowego
im. Osolińskich we Wrocławiu. Dział rękopisów.
– №3889/II. – K. 174.

Джерела та література

1. Александрович В. Инвентарі замків у Старому й Новому Заславі з XVII століття // Україна в Центрально-Східній Європі: 36. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 5. – С. 544–554.
2. Архив Юго-западной России. – К., 1867. – Ч. VI. – Т.1.
3. Архив Юго-западной России. – К., 1867. – Ч. VII. – Т.2.
4. Атаманенко В. Інвентарі волинських замків другої половини XVI – першої половини XVII ст. // Замосцько-Волинські музейні зошити. Замостя, 2004. – Т. II – С. 17–28.
5. Атаманенко В. Міста поліських володінь князів Острозьких // Студії з україністики. – Рівне, 2010. – С. 191–208.
6. Атаманенко В., Рибачок І. Описи міських укріплень Заславщини першої половини XVII ст. // Другі Всеукраїнські краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового. – Луцьк, 2016. – С. 73–77.
7. Вечерський В. Фортеці й замки України. – К., 2011.
8. Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року) / Укл. І. Ворончук). – К.; Старокосянтинів, 2001.
9. Галушок О. Еволюція фортифікації на Правобережжі під впливом змін у тактиці облоги (XV–XVII ст.). – К., 2009.
10. Годованюк О. М. Найдавніші оборонні споруди на Замковій горі в м. Острозі // Археологічні дослідження на Україні в 1969 р. – К., 1972. – С. 318–322.
11. Годованюк О. Пам'ятки будівельної діяльності князів Острозьких в Острозі // Острозька давнина: дослідження і матеріали. – Львів, 1995. – С. 40–58.
12. Грушевський М. С. Южнорусские господарские замки в половине XVI века. – К., 1890.
13. Грушевський О. С. Питання оборони замків Великого князівства Литовського в XVI в. // Історично-географічний збірник. – К., 1928. – Т. 2. – С. 1–9.
14. Грушевський М. С. Описі Ратненського староства з 1500–1512 рр. // Твори у 50 томах. – Львів, 2004. – Т. VI. – С. 259–287.
15. Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – Львів, 2003.
16. Іванов О. Замки і палаци Західної України: історія – культура – туризм (Історико-архітектурні пам'ятки замкового мистецтва). – К., 2004.
17. Колосок Б. В. та ін. Луцьк. Історико-архітектурний нарис. – К., 1972.
18. Колосок Б. В., Якубюк А. М. Луцький історико-культурний заповідник. – К., 1987.
19. Колосок Б. В., Метельницький Р. Г. Луцьк: Архітектурно-історичний нарис. – К., 1990.
20. Кравченко В. М. Найдавніші інвентарі Луцького замку і староства (кінець XVI – початок XVII ст.) // Архіви України. – 1986. – С. 19–26.
21. Лесик О. В. Замки та монастирі України. – Львів,

- 1993.
22. Логвин Г. Н. Луцкий замок // Культура и искусство Древней Руси. – Л., 1967. – С. 102–107.
  23. Мацюк О. Оборонне зодчество України // Пам'ятки України. – 1990. – № 2. – С. 42–47.
  24. Мацюк О. Фортеці і замки України // Пам'ятки України. – 1991. – № 2. – С. 56–60.
  25. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. – Львів, 1997.
  26. Мацюк ж. Пам'ятки оборонного будівництва Острога та околиць (короткий історіографічний огляд) // Осягнення історії : зб. наук. праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя. – Острог; Нью-Йорк, 1999. – С. 36–399.
  27. Остапюк О. З історії Любомльського замку // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзівіли в історії Волині та України : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. іст.-краєзн. конф. – Луцьк, 2006. – С. 174–178.
  28. Пламенецька О., Вечерський В. Фортеці й замки в Україні // Пам'ятки України. – 1996. – №2. – С 13–25.
  29. Рычков П. А. Дорогами южной Ровенщины (от Корца до Пляшевой). – М., 1989.
  30. Ричков П. А., Луц В. Д. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких. – Львів, 2002.
  31. Ричков П. А. Еволюція оборонної архітектури Олики: спроба періодизації // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзівіли в історії Волині та України : матеріали XVIII Волинської наук.-практ. іст.-краєзн. конф. – Вип. 18. – Луцьк, 2006. – С. 8–13.
  32. Ричков П. Західноукраїнські міста-фортеці XVI–XVIII століть // Пам'ятки України. – 1990. – № 2. – С. 20–22.
  33. Сидорук Т. В. Ратненський замок XVI–XVII ст. // Замосцько-Волинські музейні зошити. – Замостя, 2004. – Т. II. – С. 75–80.
  34. Стеллецкий Б. Клеванский замок: историческая справка. – К., 1911.
  35. Троневиц П. Луцкий замок. – Луцьк, 2003.
  36. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 1. «Скарб коронний». – Оп. 1. – Од. зберіг. 4.
  37. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 18.
  38. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 21.
  39. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 25.
  40. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 26.
  41. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 30.
  42. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 34.
  43. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 35.
  44. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 45.
  45. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 46.
  46. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 47.
  47. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 48.
  48. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 49.
  49. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 55.
  50. ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 25 «Луцький гродський суд». – Оп. 1. – Од. збер. 458.
  51. Шумовський П. Остріг. Історичний нарис. – Маргет; Вінніпег, 1964.
  52. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/12.
  53. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/13.
  54. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/14.
  55. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/15.
  56. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/17.
  57. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/22.
  58. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/23.
  59. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/24.
  60. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/25.
  61. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/26.
  62. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/27.
  63. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/28.
  64. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/29.
  65. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/30.
  66. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 64/33.
  67. Archiwum narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – № 127/1, 2.
  68. Biblioteka zakładu narodowego im. Osolińskich we Wrocławiu. Dział rękopisów. – № 3889/II.
  69. Dr. Antoni J. Trzy opowiadania historyczne. – Lwów, 1880.
  70. Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga: Materyały do historyi Wołynia. –Warszawa; Kraków, 1913.
  71. Prusiewicz A. Zamki i fortece na Wołyniu. – Łuck, 1922.
  72. Stecki T. Łuck starożytny i dzisiejszy. – Kraków, 1876.
  73. Wojnicz A. Łuck na Wołyniu. – Łuck, 1922.
  74. Źródła dziejowe. – Warszawa, 1877. – T.VI.